

INGLIZ TILIDA TIBBIYOT TERMINOLOGIYASINING XUSUSIYATLARI HAMDA UNING O'ZBEK TILIDAGI KO'RINISHI

Isroilova Dilbar Ikramovna

Andijon davlat tibbiyot instituti chet tillar kafedrası assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6545169>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 01-may 2022

Ma'qullandi: 10- may 2022

Chop etildi: 14- may 2022

KALIT SO'ZLAR

Termin, atama, lingvistika,
tarjima, xususiyat,
mexanizm, abbrevatsiya.

ANNOTATSIYA

Terminologiya barcha sohalarining miyasi desak mubolag'a bo'lmaydi. Ayniqsa tibbiyot sohasini terminlarsiz tasavvur qilishning iloji yo'q. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan terminlarning lingvistik xususiyatlari, o'ziga xosligi, tarjima mexanizmi haqida so'z boradi.

Termin (shu jumladan ilmiy-texnik atamalar va tashkiliy-ma'muriy hujjatlarning atamaları) - bu har qanday o'ziga xos tabiiy yoki sun'iy til birligi (so'z, ibora, qisqartma, belgi, so'z va harflar birikmasi, so'z va raqamlar birikmasi), o'z-o'zidan shakllangan yoki maxsus ongli jamoa shartnomasi natijasida og'zaki shaklda yoki boshqa rasmiylashtirilgan shaklda ifodalanishi mumkin bo'lgan maxsus terminologik ma'noga ega bo'lib, tegishli shartnomaning asosiy xususiyatlarini juda aniq va to'liq aks ettiradi va u fan va texnika taraqqiyotining ma'lum darajasida muhim bo'lgan tushuncha hisoblanadi. Termin - mazmun jihatidan tegishli mantiqiy-kontseptual tizimning ma'lum bir birligi bilan majburiy ravishda bog'langan so'zdir.

Terminning lingvistik xususiyati nimadan iborat degan savol tug'iladi. Birinchidan, atama adabiy til leksik tizimining ajralmas organik qismidir. Ikkinchidan, atamalar

boshqa so'z turkumlaridan o'zining ulkan axborot boyligi bilan ajralib turadi. Ilmiy-texnik atamada ilmiy yoki texnik tushunchaning eng aniq, konsentrlangan va iqtisodiy ta'rifi berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

So'zlarning maxsus leksik kategoriyasi sifatida atamalarning o'ziga xosligi shundaki, ular ishlab chiqarish va ilmiy faoliyat jarayonida yaratiladi va shuning uchun faqat tegishli ilmiy va ishlab chiqarish voqeligiga, ya'ni makro kontekstga ega bo'lgan odamlar orasida ishlaydi. Shuning uchun, nutq aloqasida bir ma'noliligi vaziyat yoki lingvistik kontekst bilan ta'minlangan oddiy so'zlardan farqli o'laroq, atamaning bir ma'noliligi ekstralingvistik makrokontekst yoki lingvistik mikrokontekst bilan tartibga solinadi.

Ingliz ilmiy-texnik terminologiyasida bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topgan juda ko'p atamalar mavjud. Misol uchun: *read-write head for magnetic tape unit* - magnit lenta bloki uchun o'qish-yozish boshi

dynamic pulse storage unit (dinamik triggerlardagi kompyuter xotirasi)¹.

Bunday ko'p komponentli atamalar, tilshunoslarning fikriga ko'ra, ikki turga bo'linadi:

- 1) iboraning ajratilmaydigan terminlari;
- 2) iboraning ajraladigan terminlari.

Turg'un terminologik iboralarni qo'shma so'zlarga - atamalarga qaraganda tarjima qilish ancha oson, chunki ulardagi barcha komponentlar grammatik jihatdan yaratilgan bo'lib, ular orasidagi semantik munosabatlarni ochishga yordam beradi.

Grammatik dizaynni atama-iboralarda ifodalash mumkin:

- qo'shimchalar (*tailless plane, selective communication*);
- predloglar (*system of axes, system of equations*);
- tugatish (*threewheeled bicycle, controlled system*).

Affikslarning ko'proq yoki kamroq aniq ixtisoslashuvi biologik va tibbiy terminologiyada amalga oshiriladi, ya'ni atamalar asosan lotin va yunon ildizlaridan qurilgan. Misol uchun,

- birlik otlar uchun *-us [s]* qo'shimchasi, ko'plik otlari uchun *-i [ai]* qo'shimchasi: *alveoli* - alveolalar;
- *-um [m]*, qo'shimchasi, birlik otlar uchun va ko'plik otlari uchun *-a* qo'shimchasi: *cranium* - *crania* (miya).

Ingliz tilidagi *dis-*, *en-* prefikslari biologik atamalarni yaratishda keng qo'llaniladi. Misol uchun:

disafforest (o'rmonlarni kesish)

disbranch (novdalarni kesish)

enfeeble (zaiflashtirish)

engraft (emlash uchun)

enrich (urug'lantirish) va boshqalar.

Ilmiy-texnik terminologiya milliy tilda unumsiz, samarasiz va umuman yo'q qator qo'shimcha va prefikslarning qo'llanilishi bilan tavsiflanadi. Demak, ingliz tilining termin yasash tizimida quyidagi unumsiz qo'shimchalar keng qo'llaniladi:

-ment (treatment, filement);

-ance, -ence (inductance, divergence).

Termin yasash tizimida *-wise* qo'shimchasi keng qo'llanib, "yo'nalishda, parallel" ma'nosini beradi:

streamwise

slantwise

Zamonaviy tibbiyot fanida asosan lotincha atamalar yoki yunon tilining leksik elementlaridan foydalaniladi. Ba'zi tibbiy atamalar eskirgan va foydalanilmay qolmoqda, boshqalari o'z ma'nosini o'zgartirmoqda va yangi ilmiy tushunchalarni ifodalovchi yangi atamalar paydo bo'lmoqda.

Tibbiyot terminologiyasi - bu turli mutaxassisliklar shifokorlari tomonidan qo'llaniladigan til. O'quvchi va tinglovchiga tushunchalar bilan bog'liq holda tushunarli bo'lishi kerak.

NATIJALAR

Termin tilning umumiy leksik tizimiga kiradi, lekin faqat ma'lum bir terminologik tizim (terminologiya) orqali. Terminning xususiyatlari aniqlandi:

- izchillik

- ta'rifning mavjudligi (ko'p atamalar uchun)

¹ Розента́ль, Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов [Текст] / Д. Э. Розента́ль – М. : Просвещение, 2017. – 543 б.

- uning terminologik sohasi doirasida monosemiyaga moyillik, ya'ni. ma'lum fan, fan yoki ilmiy maktab terminologiyasi

- ifoda etishmasligi

- stilistik neytrallik².

Atamalarni tarjima qilish xususiyatlari asosan uchta omilga bog'liqligi aniqlangan:

1. Terminning tarjimaning kommunikativ ahamiyatli birligi sifatida bajaradigan roli. Shu nuqtai nazardan qaraganda, atama aloqaning yoki umuman xabarning noaniqligiga ta'sir qiluvchi omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

2. Terminning tilning tizim birligi, muayyan terminologik tizimining elementi yoki fan va texnika subtilining leksik-semantik birligi sifatida matnda faoliyat yuritishini tavsiflovchi xususiyatlar.

3. Ilmiy-texnika taraqqiyoti doirasidagi nazariy va amaliy faoliyat bilan belgilangan vazifalar. Tibbiyot terminologiyasini tarjima ob'ekti sifatida o'rganib chiqib, shunday xulosaga kelish mumkinki, atamaning adekvat tarjimasi talabi atamaning so'zma-so'z tarjimasini rad etishni anglatadi. Terminning so'zma-so'z tarjimasi (literalizm) tushunchasi har qanday holatda ham salbiy hodisa sifatida qaraladi.

Ingliz tibbiyot terminologiyasini tahlil qilishimiz shuni ko'rsatadiki, harf qisqartmasi barcha to'rt turda ifodalanadi:

1. Aniq qisqartmalar: C (*cough*) - yo'tal.

2. Ikki raqamli qisqartmalar:

AB (*antibiotic*) - antibiotik,

BP (*blood pressure*) - qon bosimi,

BT (*blood test*) - qon testi.

3. Uch xonali qisqartmalar:

ANS (*autonomic nervous system*) - avtonom nerv sistemasi,

CVS (*cardiovascular system*) - yurak-qon tomir tizimi,

DNK (*deoxyribonucleic acid*) - DNK.

4. To'rt xonali qisqartmalar:

TWBC (*total white blood cells*) - oq qon hujayralari soni,

EDUD (*eating, drinking, urinating and defecating*) - oziq-ovqat va suyuqlik iste'moli, siydik chiqarish va defekatsiya normaldir.

² Капанадзе Л.А. О понятиях «термин» и «терминология» // Развитие лексики. М., 2015. б.75 – 86.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Розенталь, Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов [Текст] / Д. Э. Розенталь – М. : Просвещение , 2017. – 543 б.
2. Аксенова Г.Н., Кожухова Н.Е., Шарапа А.А. Особенности лингвистического и логико-понятийного аспектов изучения медицинских терминов// <http://www.bsmu.by/bmm/04.2004/42.html>.
3. Англо-русский медицинский энциклопедический словарь (под ред. акад. Чучалина А. Г.) – М., 2015.
4. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для ВУЗов 7-е изд. - М.: Флинта: Наука, 2005. – 384б.
5. Капанадзе Л.А. О понятиях «термин» и «теминология» // Развитие лексики. М., 2015. б.75 – 86.
6. www.ziynet.uz